

Instytut Filologii Polskiej UMCS
Lublin

BOŻENA REJAKOWA

*Frazeologizmy związane z pieniądzem
a zmiany w rzeczywistości kulturowej polskiej i słowackiej*

Les expressions phraséologiques se rapportant à l'argent
et les transformations de la réalité culturelle en Pologne et en Slovaquie

ZMIANY W KOMPONENTACH ZWIĄZKÓW FRAZEOLÓGICZNYCH

We współczesnych słownikach języka polskiego i języka słowackiego¹ odnajdujemy frazeologizmy zawierające jeden lub kilka komponentów będących nazwą pieniądza. Niektóre z nich są nazwą środków płatniczych, których wartości współcześnie użytkownicy języka zwykle nie znają. Spójrzmy np. na polskie *zwrócić, oddać co do szeląga a. co do grosza* 'zwrócić, oddać wszystko, całą sumę nie pozostawiając najmniejszego długu' oraz słowackie *niečo nestojí ani za šesták a. ani za grajciar a. ani za groš* 'coś ma małą wartość a. jest bezwartościowe'. Polski *szeląg, grosz* i słowacki *šesták, grajciar, groš* (a. *babka*) są częścią składową stałych połączeń wyrazowych, za

¹ SJP-Dor — *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. I–XI, Warszawa 1958–1969; SJP-Szym — *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, t. I–III, Warszawa 1978–1981; SSJ-Pec — *Slovník slovenského jazyka*, pod red. Š. Peciara, t. I–V, Bratislava, 1959–1965; KSSJ — *Krátky slovník slovenského jazyka*, Bratislava 1987; MFS — *Malý frazeologický slovník*, pod red. E. Smieškovej, Bratislava 1977; SSČ — *Slovník spisovné češtiny*, pod red. J. Filipca, Praha 1978.

pomocą których orzekamy o czymś, czego jest niewiele lub ma niewielką wartość i to nie tylko handlową itd.².

Językoznawcy słowaccy zauważyli, że w zasobie frazeologicznym niektóre historyzmy zostały zastąpione nowszymi nazwami pieniędzy oraz że zmiany w budowie formalnej tych połączeń wyrazowych nie pociągnęły za sobą zmian znaczeniowych. Na przykład, wyrażenie slc. *niekto₁, nedá ani babku* a. *ani grajciar* a. *ani groš niekomu₂*, jest współcześnie używane raczej w formie: *niekto₁ nedá ani halier* a. *ani koruny* (rzadziej *ani šesták*) *niekomu₂*, w slangu: *ani háka* a. *ani floka* (rzeczowniki są tu nieoficjalnymi nazwami monet o niskiej wartości nominalnej). W każdym z przytoczonych przykładów mowa jest o kimś, kto nie chce zapłacić za coś, wydać nawet najmniejszej sumy³.

Dotychczasowe zmiany objęły nie tylko komponenty, będące nazwą pieniądza, ale też nazywające pojemnik na pieniądze. Porównajmy na przykład dawny zwrot słowacki, nie występujący we współczesnych słownikach: *niečo nejde z mešča niekoho* (dosł. coś nie idzie z czyjejś sakwy)⁴ ze zwrotem znanym *niečo nejde z vrecka niekoho* (dosł. coś nie idzie z czyjejś kieszeni): 'ktoś nie płaci własnymi pieniędzmi za coś'. W przypadku zamierzonej modyfikacji, polegającej na zastąpieniu współczesnego slc. *vrecko* (kieszonki) dawnym komponentem slc. *mešec* (pol. sakwa): *to nejde z môjho mešca*, znaczenie połączenia wyrazowego może być odczytane tak jak znaczenie frazeologizmu,

² W *Synonimickom slovníku slovenčiny*, pod red. M. Pisárčikovej, Bratislava 1995, pod hasłem „peniaze” podano zbiór nazw pieniędzy, z kwalifikatorem pragmatycznym, m.in.: pot. ekspr. *fuky, groše* (nemat' fuky, groše); żart., przestarz. *dudky*; substand. *prachy* (minút' *všetky prachy*); substand. *many, šupy, dengi*.

Pod hasłem „peniaz” wyjaśnione zostało austrowęgierskie pochodzenie niektórych nazw pieniędzy, obecnych też w związkach frazeologicznych: *šesták* — wartość dwudziestu halerzy lub innej drobnej monety; podobnie *turák, groš, grajciar*. Według SSJ-Pec, austrowęgierskie pochodzenie mają też inne monety, utrwalone w związkach frazeologicznych, które kojarzą się z niską wartością — *babka* (*predat', kúpit' niečo za babku* 'bardzo tanio coś sprzedać, kupić'). Z użycia wychodzi frazeologizm zawierający komponent *turák* (= drobny pieniądz w Austro-Węgrzech, mający wartość półtora *grajcara* — tj. ani *turáka* viac).

Szeląg, zgodnie z wyjaśnieniem, podanym w SJP-Szym, to 'moneta wartości 1/3 grosza bita w Polsce od połowy XVI i XVII w.: drobna, miedziana moneta zdawkowa różnej wartości (zależnie od czasu) bita masowo'. Frazeologizmy, zawierające ten komponent oscylują wokół następujących znaczeń: 'być bez pieniędzy' (*nie mieć złamanego* a. *ani szeląga*), 'znać kogoś bardzo dobrze' (*znać kogoś jak zły* a. *stary szeląg*), 'ktoś nic nie jest wart' (*ktoś nie wart /złamanego/ szeląga*).

³ O tych zmianach pisze w swojej książce J. Skladanã, *Frazeologický fond slovenčiny v predpisownom období*, Bratislava 1993, s. 34–35.

⁴ O istnieniu tego frazeologizmu jeszcze przed kodyfikacją języka słowackiego wspomniała J. Skladanã, *ibid.*, s. 60.

ale wypowiedź zawierająca taką konstrukcję ujawni żartobliwy charakter określenia.

Innowacje, powodujące zmiany w budowie formalnej stałych połączeń wyrazowych, mogą mieć różne podłoże, na co już wielokrotnie zwracano uwagę — bywają uwarunkowane kulturowo, podyktowane chęcią przyciągnięcia uwagi odbiorcy itd. Potwierdzenia zmian uzualnych szukamy zwykle w słownikach, będących niekiedy jedynym źródłem wykorzystywanym w badaniach konfrontatywnych. Na przykład, w artykule hasłowym MEŠEC, znajdującym się we współczesnym SJP-Pec, uwzględniono aż dziesięć związków frazeologicznych (z w/w komponenten), ale już w nowszym, KSSJ nie odnotowano żadnego. Rozwiązanie, przyjęte przez leksykografów w KSSJ można potraktować jako sygnał zaistniałych zmian, o czym świadczy też umieszczenie frazeologizmów o podobnym składzie komponentowym, różniących się tylko członem nominalnym, w artykule słownikowym VRECKO.

Nie ulega kwestii, że współcześni Polacy, podobnie jak Słowacy, pieniądze przechowują i noszą raczej w kieszeni (portmonetce, portfelu) niż w sakwie, sakiewce, kiesie (sł. mešec). Wyjaśnia to niejako tendencję do wymiany komponentu dawnego na współczesny. W SJP-Szym, pod hasłem SAKWA odnajdujemy znaczenie 2.: 'woreczek na pieniądze; sakiewka' i kwalifikator *przestarz.* W artykule tym podano tylko jeden frazeologizm, bez kwalifikatora pragmatycznego: *otwierać sakwę* 'być hojnym, wydawać pieniądze'. Jak widać, pol. *sakwa* i sł. *mešec* to komponenty o mniejszej frekwencji niż pol. *kieszeń* i sł. *vrecko*. Zwróćmy jednak uwagę na to, że w polszczyźnie mówionej dadzą się dostrzec pewne próby zastąpienia komponentu związku stałego *kieszeń* wyrazem *sakwa*, co jest podyktowane chęcią wzmocnienia ekspresywności mowy. Zob. np.: *ktoś dba (tylko o to), by (jego) sakwa była nabita a. pełna; ktoś dba tylko o swoją sakwę, ktoś nabija sobie kabzę a. rzad. sakwę.*

FRAZEOLOGIZMY O NIEJASNEJ GENEZIE

O zmianach zachodzących w kulturze polskiej i słowackiej przekonuje nas też wiele związków frazeologicznych, uważanych zapewne niegdyś za jednostki nominatywne o przejrzystej relacji między znaczeniem dosłownym i przenośnym, a teraz traktowanych jako jednostki o niejasnej genezie.⁵ A. Krasnowolski wiele lat temu próbował wyjaśnić pochodzenie zwrotu

⁵ Zob. A. Pajdzińska, *Frazeologia a zmiany kulturowe*, „Poradnik Językowy” 1988, z. 7, s. 481–487, pokazała na różnych związkach frazeologicznych (nie związanych z pieniędzem), jak zmiany w rzeczywistości kulturowej pociągają za sobą zmiany językowe.

ktoś leży na pieniądzach, którego używamy, mówiąc o ludziach bogatych, najczęściej również skąpych. Przypomniał, że podobne wyrażenie pojawiło się już u Cycerona (*pecunie incumbere*), rozważa też ewentualność przejęcia obrazu z baśni o smokach, pilnujących skarbów. Sam skłania się jednak do interpretacji wykorzystującej obserwację zachowań ludzkich: „skąpcy nieraz pieniądze ukrywają w sienniku i w dosłownym znaczeniu na nich leżą”.⁶ SJP-Szym odnotowuje dany zwrot z trzema wariantami leksykalnymi, przywołującymi różne obrazy zachowań kogoś, kto ma pieniądze: *ktoś leży* a. *siedzi* a. *śpi* na pieniądzach w znaczeniu ‘ktoś ma dużo pieniędzy i nie lubi ich wydawać’. Z kolei cytaty, wyekscerpowane z prasy i dzieł współczesnych pisarzy polskich, które przytoczymy w przygotowywanym do druku „Małym słowniku zwrotów frazeologicznych”, przemawiają raczej za współczesnym ukształtowaniem się zwrotu z komponentem *śpi* a. *sypia*, oraz za subtelną zmianą znaczenia, tj.: „ktoś jest bogaty, ma dużo pieniędzy” a niekoniecznie: „ktoś ma dużo pieniędzy i nie lubi ich wydawać”. Oto jeden z cytatów:

„Ty sypiasz na mężowskich pieniądzach i pieniędzmi pogoniasz? Ale dla mnie zwykłej kobiety i wdowy za drogie jest takie nowoczesne wychowywanie dziecka. (S. Łubiński, *Ballada o Januszku*, Warszawa, 1977).

Omawiany zwrot występuje też w słowniku słowackim, w KSSJ tylko z komponentem *sediet'* (pol. siedzieć): *sediet' na peniazoch* ‘być bardzo oszczędnym, skąpym’, podobnie jest w języku czeskim, w SSČ: *sedět na peněžích* ‘skąpić, ciułać’. Frazeologizmom o niejasnej dla mówiących motywacji przyjrzymy się jeszcze poniżej.

FRAZEOLOGIZMY ODNOSZĄCE SIĘ DO KONKRETNÝCH WYDARZEŃ HISTORYCZNYCH LUB PANUJĄCYCH DAWNIEJ ZWYCZAJÓW HANDLOWYCH

Nieco inny charakter mają idiomy, funkcjonujące we współczesnym języku polskim i słowackim, które z synchronicznego punktu widzenia uchodzą za jednostki nie motywowane, w rzeczywistości odnoszą się do konkretnych praktyk lub jakichś wydarzeń historycznych, mających związek z pieniądzem. Na przykład, w wyrażeniu polskim *z nawiązką* kryje się termin prawniczy — *nawiązka* ‘dawna kara pieniężna, którą płacił winowajca za wyrządzoną krzywdę moralną lub za zadany ból fizyczny’. Wyrażenie *z nawiązką* ma dziś znaczenie ‘naddatek; to, co przekracza zysk, dochód; nadwyżka’. Związek z pieniądzem ujawnia też wyrażenie *bajońskie sumy*, używane, gdy

⁶ A. Krasnowolski, *Przenośnie mowy potocznej*, Warszawa 1905, cz. II, s. 123.

mowa jest 'o bardzo dużej kwocie pieniężnej'. U podstaw tego stałego połączenia wyrazowego leży wydarzenie historyczne — udostępnienie przez Napoleona I Księstwu Warszawskiemu na mocy układu w Bayonne ogromnych wierzytelności pruskich, na które rząd Księstwa musiał zaciągnąć pożyczki, a których nigdy nie ściągnął.

Współczesnemu użytkownikowi języka polskiego niezajomość genezy, a co za tym idzie, trudności z wyjaśnieniem, co znaczy słowo *bajońskie*, nie przeszkadza w posługiwaniu się tym wyrażeniem jako gotową jednostką nominatywną. Przywołuje ją z pamięci lub komponent *sumy* zastępuje wyrazem *pieniądze*, co jest jednak naruszeniem normy frazeologicznej:

Turniej wimbledoński: agencje sprzedają bilety za *bajońskie sumy*, turyści i wielbiciele tenisa stoją całą noc w kolejce, żeby dostać wejściówki. („Pani” 1996, nr 8).

Zainspirowana Hari Kriszną idę do domu na polski kefir kupiony w rosyjskim sklepie pod francuską nazwą (Danone) za *bajońskie pieniądze*. („Pani” 1996, nr 8).

W języku polskim i słowackim odnajdujemy idiomy odnoszące się do panujących dawniej zwyczajów handlowych. Bez znajomości realiów, podobnie jak w przypadkach już wymienionych, nie sposób objaśnić pochodzenia wielu z nich. Oto kilka przykładów.

Dawne polskie *brać coś na kredę* uznaje się za żartobliwe przekręcenie *brać coś na kredyt*. Kredą zapisywali szynkarze liczbę wypitych przez gości kieliszków lub kufli piwa. Zdarzały się przy tym oszustwa, nieraz wpisano większą liczbę kresiek niż należało wpisać, stąd przenośnia (dziś już nie znana): *pisać podwójną kreskę*.⁷

Frazeologizmy o niejasnej dla mówiących motywacji, których korzeni szukamy w dawnych zwyczajach handlowych, istnieją też w języku słowackim. Są to jednostki słownika łatwo ulegające zmianom semantycznym a nawet pragmatycznym. Na przykład do dziś używany zwrot *vyjst' na psí tridsiatok* ma według KSSJ znaczenie 'utracić majątek, wszystkie dobra materialne' i charakter ekspresywny. Struktura formalna tego idiomu pozostała nie zmieniona, ale według językoznawców słowackich powinien być opatrzony kwalifikatorem „żartobliwy”, a nawet „ironiczny” i w inny sposób objaśniony, ponieważ dziś używa się go już nie tylko po to, by komunikować o 'utracie zabezpieczenia materialnego', ale też o 'niepowodzeniu pod każdym względem'.⁸ Należy jeszcze wspomnieć o tym, że w literaturze specjalistycznej niejednokrotnie wyjaśniano genezę tego zwrotu, zwracano uwagę na wyraz *tridsiatok*, oznaczający 'trzydziestą część czegoś; rodzaj opłaty pobieranej

⁷ Więcej pisze o tym A. Krasnowolski, *ibid.*, s. 39.

⁸ Problemy te porusza w swoim artykule m.in. J. Mlacek („Slovenská reč” 45, nr 6, Bratislava 1980, s. 355–358).

na granicy dawnych Austro-Węgier' oraz na metaforyczny charakter całości, złożonej z czasownika *vyjst'* (pol. wyjść) i członu nominalnego *na psí tridsiatok* (dosł. na psią trzydziestą część).⁹

A. M. Lewicki, pisząc swego czasu o problemach motywacji frazeologizmów zauważył, że związki frazeologiczne motywowane są m.in.: „przez połączenia wyrazów (w tym będących strukturami morfologicznymi)”. Stwierdził, że: „komponenty leksykalne połączenia są znakami mającymi odniesienie do właściwych sobie sensów” oraz, że: „całość połączenia może nieść wartości semantyczne, które wynikają nie tylko z sumy znaczeń tych komponentów, ale też z sytuacji, w jakich danego połączenia można użyć”.¹⁰ Wydaje się, że przyczyny omawianych tu zmian znaczeniowych i pragmatycznych, dostrzeganych wśród frazeologizmów o zatartej motywacji (np. sł. *vyjst' na psí tridsiatok*), mogą tkwić w użyciu tych jednostek w sytuacjach — nazwijmy je roboczo „nietypowych” — odbiegających od zwyczaju językowego, powodujących, że znaczenie frazeologizmu zmienia się — ulega rozszerzeniu, ewentualnie bardziej lub mniej oddala się od pierwotnego.

FRAZEOLOGIZMY POLSKIE I SŁOWACKIE O PODOBNEJ MOTYWACJI, ODNOSZĄCE SIĘ DO PANUJĄCYCH DAWNIEJ ZWYCZAJÓW HANDLOWYCH

Oprócz specyficznych, dziś już nie stosowanych zwyczajów, utrwalonych w strukturze idiomów polskich i słowackich, są też takie, które wskazują na istniejące podobieństwa. Na przykład o dawnych praktykach prowadzenia rachunków oraz innych czynnościach związanych z rejestracją nie tylko pieniędzy, świadczy pol. *któs kładzie, złoży, policzy coś na karb czyjś lub czegoś* 'ktoś przypisze coś komuś lub czemuś'.¹¹ Dla porównania, w słowniku słowackim (KSSJ) odnajdujemy idiom o zatartej motywacji *niekto má*

⁹ J. Skladaná, 1993, (*ibid.*, s. 37–41) opisała najbardziej frekwentowany słowacki szereg derywacyjny frazeologizmów odnoszących się do 'utruty wszelkich dóbr materialnych, biedy'. Sygnałem, że znaczenie związku odnosi się do jakiejś niekorzystnej sytuacji, tj. 'biedy, mizérii, psoty', bywa użyty w związku stałym komponent *vyjst'*, *príst'*, *zíst'*, *padnúť*. To po części wyjaśnia też motywację idiomu *vyjst' na psí tridsiatok'* zawierający taki komponent i znaczenie oscylujące wokół znaczenia utraty dóbr, biedy itd. Autorka na s. 38 wspomniała o odnotowanym u A. P. Záturckého, *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*, Tatran, Bratislava 1995 wariant *vyjst' na psí deviatok* oraz na formę *na psy vyšiel* kojarzone z tym samym znaczeniem, co *vyjst' na psí tridsiatok*.

¹⁰ A. M. Lewicki, *O motywacji frazeologizmów*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej I*, pod red. M. Basaja i D. Rytel, Ossolineum, 1982, s. 36.

¹¹ Według SJP-Szym *karbować* to 'robić na czymś karby, nacięcia; nacinać, wycinać, znaczyć'. O tym, że nie chodziło tylko o sprawy pieniężne, świadczy obecność nazwy *karbowy*, hist. 'niższy oficjalista dworski nadzorujący roboty polowe w dawnym folwarku feudalnym i kapitalistycznym'.

u niekoho niečo na rovášĭ 'ktoś zawinił czymś wobec kogoś'. Frazeologizm polski wywodzi się z dawnego zwyczaju karbowania, tj. zaznaczania jednostek rachunku na tzw. birce (z niemieckiego Birke 'brzoza'), tj. drążku przepiłowanym na dwie części, z których jedną otrzymał dostawca, a drugą kupujący. Po złączeniu obu części można było sprawdzić, czy rachunki się zgadzają¹².

Występujące we frazeologizmie słowackim słowo *rováš* oznaczało deseczkę lub kij, używane przez chłopów do policzenia zebranych snopów zboża, zaś przez karczmarzy do zaznaczania liczby wypitych kieliszków lub kufi piwa. *Rováš* stosowano nie tylko do robienia rachunków prywatnych, miał też charakter prawny. W obecności obu zainteresowanych przedmiot dzielono na pół, po złączeniu zaznaczano rowki, po czym części przekazywano wierzycielowi i dłużnikowi. Z upływem czasu słowo *rováš* rozszerzyło swoje znaczenie, zaczęło się kojarzyć z różnego rodzaju nie wyrównanymi rachunkami, kredytami, długami. Przekonuje nas o tym połączenie wyrazowe *zrezat' niekomu rováš* 'policzyć się z kimś za coś, odpłacić się komuś za coś, zwykle w sposób brutalny', odnotowane jedynie w gwarach¹³.

BIBLIZMY

O pieniądzu, wpisanym w strukturę frazeologizmu, możemy też mówić w wypadku innego typu jednostek słownikowych — biblizmów. Wyrażenie słowackie *judášsky groš* a. *groše* i polskie: *judaszowe* a. *judaszowskie srebrniki* a. *pieniądze* zachowują znaczenie znane z Pisma Świętego 'zapłata otrzymana za zdradę'. Biblizmem z przypowieści ewangelicznej jest pol. *wdowi grosz* a. *grosik* 'niewielka suma, niewielki dar składany przez kogoś niezamożnego

¹² Do tego zwyczaju odwołuje się zapewne również polski zwrot *ktoś₁ ma z kimś₂ na pieńku*. Według A. Krasnowolskiego ma on znaczenie 'mieć z kimś niezłatwione rachunki', współcześnie, według SJP-Szymaczy oznacza 'mieć do kogoś pretensje, żal; być z kimś w konflikcie'. Zaświadczenia z literatury pięknej i prasy przekonują nas o tym, że wspomniany tu frazeologizm polski jest wciąż używany i funkcjonuje w następujących postaciach i znaczeniach: *ktoś₁ ma na pieńku z kimś₂*: 'ktoś₁ ma pretensje do kogoś₂, co grozi konfliktem między nimi; ktoś₁ jest karany przez coś (=instytucję np. policję, sąd)', ale też w formie derywatu: *ktoś ma z czymś na pieńku* 'ktoś postępuje niezgodnie z zasadami czegoś'.

¹³ Genezę związku frazeologicznego wraz z jego zmianami omówiła w cytowanej powyżej książce oraz w swoim artykule J. Skladaná, *Mat' na rovášĭ*, „Historická revue”, 1992, nr 1, s. 33–34. O metonimicznym rozszerzeniu słowa *rováš* na niewyrównane rachunki, kredyty długi oraz o innych problemach, w tym też o formie *zrezat' niekomu rováš* pisał też V. Blanár, *Zo slovenskej historickej lexikológie*, Wyd. SAV, Bratislava 1961.

na jakiś cel kosztem wyrzeczeń, lecz z serca', którego brak jest w słowackim zasobie frazeologicznym.

FRAZEOLOGIZMY NIE ODNOTOWANE JESZCZE WE WSPÓŁCZESNYCH SŁOWNIKACH

Odrębny problem stanowią nowe wyrazy i połączenia wyrazowe, nie odnotowane jeszcze we współczesnych słownikach. Wspomnę chociażby o polskich tekstach publicystycznych, w których bez trudu można odnaleźć szereg terminów z ekonomii, odnoszących się do różnego rodzaju operacji pieniężnych, oceniających kondycję finansową państwa, przedsiębiorstwa itd. W języku potocznym „zadomowily” się liczne połączenia wyrazowe, wskazujące na potrzebę nazywania praktyk związanych ze zdobywaniem pieniędzy, sposobami manipulowania nimi itd., np. *ktos obraca pieniędzem a. pieniędzmi* 'ktoś dokonuje różnego rodzaju operacji finansowych, zamiast oszczędzać w banku'; *ktos leci na pieniądze* 'ktoś robi wszystko, by się wzbogacić (=podejmuje dobrze płatną pracę nie zauważając jej wad, wstępuje w związek małżeński dla pieniędzy itd.)'. Za utrwalone w społecznym zwyczaju użytkowników języka można uznać połączenie wyrazowe: *ktos chowa coś (=pieniądze) do skarpety a. trzyma w skarpecie* oraz jego, chyba bardziej znaną postać: *ktos trzyma a. chowa coś (=pieniądze) w pończosze* 'ktoś przechowuje pieniądze w domu, nie oszczędza w banku'. Upowszechniły się też połączenia wyrazowe, świadczące o tym, że ocena pewnych osób zdominowana jest przez ich stosunek do pieniędzy. Mam tu na myśli takie określenia, jak *rekin finansowy* 'człowiek bardzo bogaty, zarabiający duże sumy', *drobny ciulacz* 'człowiek, któremu z trudem — zwykle z powodu niskich zarobków — udaje się zaoszczędzić niewielką sumę pieniędzy'; *maszynka do robienia pieniędzy* 'człowiek o dużych umiejętnościach zdobywania pieniędzy' itd. Niektóre połączenia wyrazowe, ujawniające związek z pieniądzem, upowszechniły się na tyle, że trudno odnaleźć lepsze, chcąc krótko i bez zbędnych szczegółów orzec na przykład o kondycji finansowej X-a (lub swojej własnej), zwłaszcza po dokonaniu jakiejś transakcji handlowej lub drobnego zakupu. Mówimy wówczas, że: *X jest na minusie*, co oznacza, że X poniósł stratę finansową, że koszty poniesione przez niego były wyższe, niż osiągnięty zysk. Z kolei połączenie wyrazowe *X jest na plusie* ma znaczenie 'X jest w korzystnej sytuacji materialnej, jego kondycja finansowa jest zadowalająca, zysk jest większy niż kwota wniesiona'. *X wyszedł na zero* znaczy tyle, co: 'X nie zyskał ani nie stracił, wysokość jego zysków odpowiada wysokości wniesionego wkładu', natomiast *X trzyma się za kieszeń* oznacza, że 'ma duże wydatki'.

W świecie zdominowanym przez pieniądze nietrudno o korupcję. Stąd obecność połączeń wyrazowych, takich jak: *przemówić do dłoni*, czy też *dać (w) kopertę*, używanych, podobnie jak zwrot *dać komuś do kieszeni*, w znaczeniu 'podać łapówkę'.

Pieniądze nie zawsze są zdobywane w sposób uczciwy — i ten fakt znalazł odzwierciedlenie w polskiej frazeologii — pojawiły się związki *ktoś pierze (brudne) pieniądze* 'ktoś inwestuje w legalne przedsięwzięcia lub lokaty bankowe, pochodzące z przestępstw pieniądze, by można ich było używać, nie wzbudzając podejrzeń'. Znana jest też forma *pranie brudnych pieniędzy*.

Wzbogacanie zasobu frazeologicznego o jednostki odbijające zmiany społeczno-gospodarcze dają się zauważyć również w języku słowackim.

RÉSUMÉ

Dans le lexique de la langue polonaise et dans celui de la langue slovaque, il y a des expressions phraséologiques comportant les noms des pièces de monnaie ou ceux des récipients pour déposer de l'argent. Appartiennent aussi à cet ensemble des expressions bibliques: en polonais, *judaszowe* ou *judaszowskie srebrniki* ou *pieniądze* [les deniers de Judas ou l'argent de Judas], en slovaque, *judášsky groš* ou *groše*, et seulement en polonais *wdowi grosz* ou *grosik* [le denier de la veuve].

L'auteur s'intéresse aux transformations de la réalité culturelle en Pologne et en Slovaquie et à leur reflet dans la langue. Ces problèmes sont discutés dans les groupes thématiques: 1. les changements subis par les composants des expressions phraséologiques; 2. les expressions phraséologiques dont la genèse est confuse; 3. les expressions phraséologiques se rapportant aux événements historiques précis et aux anciennes mœurs commerciales; 4. les expressions phraséologiques polonaises et slovaques qui ont une motivation semblable, se rapportant aux anciennes mœurs commerciales; 5. les expressions bibliques; 6. les expressions phraséologiques absentes des dictionnaires modernes.

Les transformations culturelles ont pour conséquence un effacement progressif de la motivation primaire, jusqu'à un oubli total. Il en résulte, en général, un changement de sens de l'expression phraséologique. Une autre conséquence culturelle consiste à remplacer des composants historiques par des noms plus récents, sans changer le sens du groupe de mots. Ce qui arrive rarement, c'est la disparition des expressions phraséologiques; ce qui se passe le plus souvent, c'est l'apparition de nouveaux groupes de mots.

